

Priljeno: 20. studenog 2002.

Nova vrsta poimanja: prednosti i problemi racionalizma Richarda Pricea

Sažetak:

Esej raspravlja o pristupu Richarda Pricea pitanjima moralne filozofije. Priceovu moralnu teoriju moramo analizirati u kontekstu šire debate između racionalizma i sentimentalizma; njegov stav uvelike je formiran kao izravan odgovor Davidu Humeu. Price odbija humeovski pogled na prirodu uma i tvrdi da poimanje može proizvesti jednostavne ideje. Pokazujem kako ga ovo dovodi do zaključka da su moralna svojstva primarna svojstva radnji i dozvoljava mu da formulira verziju racionalizma koja je superiornija teorijama ranijih racionalista Samuela Clarkea i Williama Wollastonea. Zatim raspravljam o nekoliko prigovora Priceovoj teoriji i zaključujem da se, iako je Priceov racionalizam u konačnici neuspješan, njegov doprinos razvoju moderne moralne teorije ne može poreći.

 Kad je Richard Price 1758. napisao svoj *Pregled glavnih pitanja morala* (*A Review of the Principal Questions in Morals*), racionalizam je bio pod paljbom sentimentalističkih moralnih filozofa već šezdeset godina - od djela Lorda Shaftesburya 1699. do *Istraživanja* Davida Humea iz 1751. Kod Humea, koji koji je smatrao da njegov asocijacionistički model za objašnjenje moralnosti odnosi pobjedu nad racionalistima poput Samuela Clarkea ili Williama Wollastonea, osjeća se gotovo dašak trijumfalizma. Priceov zadatak da ponovno oživi racionalizam, dakle, nije bio jednostavan. Da bi se suprotstavio sentimentalistima, njegov je sustav morao efikasno odgovoriti na nekoliko fundamentalnih pitanja moralne teorije njegova vremena. Prvo, morao je predložiti teoriju uma koja bi se mogla nositi s empirističkim stavom o tome otkud dobivamo ideje, što su ga sentimentalisti koristili kao temeljac svojim argumentima. Ovo je značajno ne samo za to kako ćemo gledati na osnove moralnosti, već i za naše razumijevanje moralne motivacije. Drugo, morao je ponuditi neke dokaze za svoju tvrdnju da su moralna svojstva primarna svojstva radnji, što je stav koji je, nakon Huga Grotiusa više od stotinu godina ranije, imao samo malen broj pobornika. Treće, zbog dugotrajne intelektualne prisutnosti sentimentalizma moralni su teoretičari o osjećajima moralnog odobravanja i neodobravanja mislili kao o nečem izuzetno važnom. Bilo koji novi racionalistički pristup moralnosti morao je stoga objasniti taj tako ukorijenjen i snažan fenomen. Napokon, Price je morao razviti svoj racionalizam na način koji bi ga udaljio od nekih stavova Clarkea i

Wollastonea koji su ih izlagali sentimentalističkoj kritici. Ova četiri zadatka, iako međusobno jasno razlučena, ujedno su čvrsto povezana i njihovo rješavanje omogućilo je Priceu stvaranje koherentne i objedinjene moralne teorije - najvjerodostojnije koju je racionalizam ponudio do tog vremena.

Koliko god Priceova teorija bila uvjerljiva u usporedbi s ranijim racionalizmom, ipak se mora napomenuti da je Price različite dijelove svojega četverostrukog projekta razriješio s različitim uspjehom. U ovom ću eseju ispitati kako on razvija svoje argumente i odgovara na kritike te procijeniti njegove zaključke. Naposljetku ću zaključiti da, iako su njegovi odgovori na neke od sentimentalističkih prigovora racionalizmu dosta uspješni, i neki njegovi vlastiti stavovi relativno prihvatljivi, njegova teorija ima dovoljno vlastitih problema da je odbacimo, a njegov povratak metafizičkoj slici svemira koja je u sukobu sa znanstvenim pogledom predstavlja teret s kakvim se nijedna moralna teorija ne može, niti treba, spremno nositi.

Jedan od glavnih ciljeva sentimentalista bio je ponuditi objašnjenje moralnosti koje bi bilo čvrsto utemeljeno u analizi ljudske psihologije. Na taj način moralnost bi se mogla smatrati nečim prirodnim, u smislu da bi je bilo moguće protumačiti pomoću intelektualnog aparata proizašlog iz brzo rastućeg znanstvenog pogleda na svijet. Empiristički pogledi na um savršeno su odgovarali ovoj svrsi. Tako Hume, čvrsto se u svojoj *A Treatise of Human Nature* oslanjajući na ranije empiriste, sav mentalni sadržaj svrstava u *dojmove* (impressions) koji se primaju direktno iz osjetila i uključuju strasti i osjećaje, i *ideje* (ideas), koje su u osnovi slične dojmovima, ali bez njihove “snage i nasilja”. Iako je točna priroda ove razlike između ideja i dojmova kod Humea poslovično nejasna i otvorena raznim interpretacijama, jedna je stvar sigurna: što god ideje bile, one su izvedenice iz neposrednih dojmova osjetila. Čak štoviše, jednostavne ideje — one koje se ne mogu razložiti na osnovnije ideje — direktno korespondiraju s jednostavnim dojmovima osjetila (Hume *Treatise* 1-3). Francis Hutcheson, čiji je rad značajno utjecao na Humea, ranije je uvjerljivo tvrdio da su moralne ideje jednostavne, i iz toga zaključio da one moraju biti proizvod posebnog moralnog osjetila, što je temelj sentimentalističke moralne teorije (Hutcheson 261-270). Hume je *razum* vidio jedino kao način na koji razlučujemo odnose između različitih ideja i objekata, poput sličnosti, kvantitete i kauzalnosti te je tvrdio da se ljudsko razmišljanje prirodno odvija kroz asocijaciju ideja (Hume *Treatise* 10-15).

Ovo je racionaliste, poput Pricea u njegovom *Pregledu glavnih pitanja morala*, stavilo pred važan izbor: mogli su odbaciti ili tvrdnju da su moralne ideje jednostavne, ili empirističku sliku uma prema kojoj jednostavne ideje direktno korespondiraju s dojmovima dobivenim od nekog osjetila. Odbijanje prve alternative prisililo bi ga na redukcionistički pristup moralnosti, prema kojem bi moralne ideje bile na neki način svedive na ne-moralne ideje poput vlastitog interesa (Price je, poput mnogih svojih suvremenika, tako interpretirao Hobbesa), pa je Price razumno odabrao odbaciti drugu mogućnost. Njegovo odbacivanje bilo je izuzetno oštro. Stav da sve jednostavne ideje proizlaze iz nekog od osjetila, Price naziva “oslobođenim od svakog dokaza” i pozicijom koja “kada se dosljedno izvede, dovodi do uništenja svekolike istine i do subverzije naših intelektualnih sposobnosti” (Price 143). Umjesto toga, Price tvrdi da upravo *poimanje* (tj. Humeov “razum”), “sposobnost u nama koja razlučuje *istinu*, i koja uspoređuje sve objekte misli, i *procjenjuje* ih [originalno isticanje]”, predstavlja *izvor* novih jednostavnih ideja, i posebno, izvor moralnih ideja. Price je bio spreman priznati da neke ideje dolaze od osjetila i refleksa, ali to su uvijek ideje o sekundarnim svojstvima stvari — svojstvima stvari kakvim se one pojavljuju u našoj svijesti. Ideje o svojstvima stvari kakve one jesu po sebi (primarnim svojstvima), pak, moraju proizlaziti iz poimanja (135-136).

Priceov argument kojim ustvrđuje da poimanje može proizvesti jednostavne ideje snažan je odgovor na Humeove poglede. Humeov stav da razum razlučuje odnose između ideja i objekata, kao što su identitet, sličnost ili kauzalnost, tvrdi Price, zahtijeva da već otprije imamo ideje o tim odnosima. Te ideje, pak, ne možemo dobiti od osjetilnih iskustava, koja

“referiraju samo o *pojedinačnostima* (particulars)”, dok se poimanje može nositi s ukupnostima (universals).¹ Da bismo stekli neke od ideja o Humeovim relacijama, morali bismo uspoređivati inpute svih osjetila, što je zadatak koji ne može provesti nijedno od naših osjetila — baš kao što oči ne mogu prosuđivati zvukove, a uši ne mogu prosuđivati boje. Kako bi zaobišao ovaj problem, Hume je izveo nategnutu analizu našeg razumijevanja nekih pojmova, na primjer kauzalnosti, koja je odgovarala njegovoj teoriji. No, kada mislimo o uzročno-posljedičnoj vezi, na primjer, mi ipak mislimo o nečemu što je više od stalnog supojavljanja nekih događaja, kako je to tvrdio Hume. Mislimo o nekoj unutrašnjoj moći zbog koje se neke stvari događaju baš ovako, a ne onako, a to je ideja koju ne može ponuditi nijedno osjetilo, već samo poimanje (134-139).

Ova kritika Humea i danas se čini uspjelom. Svakako je uvjerljivo da neke apstraktne ideje ni na koji direktan način ne potječu iz iskustva. Teško je shvatljivo kako bi, na primjer, apstraktne matematičke ideje poput hiperrealnih brojeva mogle proizlaziti samo iz osjetila. Jednako tako danas je sve više dokaza da na svijet ne dolazimo s umovima poput praznih ploča, kao što su to mislili empiristi, već prije donosimo neki oblik urođenog znanja (Price ne govori o tako nečem, ali dokazi u prilog urođenom znanju samo još više dovode u pitanje empiristički pogled na um, podupirući tako Pricea, pa zaslužuju da ih se usputno spomene). Ostaje otvoreno pitanje na koji način poimanje stvara nove jednostavne ideje, no nema razloga da smatramo kako zadovoljavajući odgovor nije moguće pronaći. Slaba točka Priceove teorije neće biti njegova tvrdnja da poimanje može stvoriti jednostavne ideje o svojstvima objekata po sebi. Prije će to biti njegov pokušaj da pokaže da su moralne ideje jednostavne ideje primarnih svojstava radnji, i njegov opis moralne motivacije koji proizlazi iz takvog stava. Okrenut ćemo se stoga tim aspektima Priceove teorije.

Jednom kada je ustanovio da poimanje može biti izvor jednostavnih ideja o primarnim svojstvima, Price nastavlja s dokazivanjem da je poimanje ono što stvara ideje moralne ispravnosti i moralne neispravnosti. Ovaj će se zadatak kasnije pokazati najtežim u Priceovom projektu, iako se čini da je on sam mislio da će već dokazivanjem da poimanje može biti izvorom novih ideja, njegov posao biti gotovo dovršen. Price piše da nije “moguće da je trebalo biti mnogo razmirica o ovom pitanju da je to [činjenica da poimanje može biti izvor ideja] bilo dobro promišljeno”. Ovaj ga stav u određenoj mjeri vodi do neizbježnog racionalističkog pozivanja na samoevidentnost, ali u njegovom se argumentu ne krije samo to, a upravo su ti drugi elementi najzanimljiviji.

Ako moralne ideje, ideje ispravnog i neispravnog, moraju biti jednostavne ideje iz poimanja, one moraju biti ideje o primarnim moralnim svojstvima stvari — ideje o moralnim svojstvima stvari koja stvari imaju same po sebi, bez obzira na to kako nam se činile u svijesti. Po Priceovu mišljenju, stvari koje imaju primarna moralna svojstva su — radnje. Radnje su po sebi moralno ispravne, ili neispravne, ili neutralne. Price ima nekoliko razloga za ovakav stav. Prvo, on smatra da kad god dobijemo neku ideju, njezino porijeklo možemo utvrditi koristeći samo introspekciju. Kada dobijemo ideju o predmetu pred sobom, nikad nismo u nedoumici jesmo li predmet pojмили putem vida ili dodira. Isto tako, ako o tome samo razmislimo, vidjet ćemo da ako mislimo da je neka radnja moralno ispravna ili neispravna, ta ideja proizlazi iz poimanja, i stoga mora biti ideja o primarnom svojstvu te radnje (144). Drugo, svakako se čini da kada, na primjer, kažemo da je umorstvo neispravno, doista mislimo da je umorstvo neispravno *po sebi*. Kada razumno prosuđujemo da je nešto u svijetu ovakvo ili onakvo, na primjer da je ovaj

¹ Priceov implicitni metafizički položaj je ovdje da su svojstva univerzalnosti, a ne pojedinačnosti, što nije neuobičajen stav. Stoga se “ukupnosti” i “svojstvo” mogu koristiti kao sinonimi u kontekstu Pricea. Rasprava o tome da li neki drugi metafizički položaj, kao nominalizam o svojstvima (koji je popularan među nekim suvremenim filozofima s empirističkim tendencijama) ili teorija tropa mogu pomoći Humeovoj teoriji je izvan okvira ovog eseja.

papir pravokutnog oblika, zahtijevamo da nam osobe koje to poriču pruže dobre razloge za suprotan stav. Price smatra da nije nam bio ponuđen nijedan dobar razlog iz kojeg bismo pomislili da radnje nisu *stvarno* ispravne ili neispravne. Price zapravo ide tako daleko da tvrdi da ako radnje nisu ispravne ili neispravne po sebi, onda su sve moralno neutralne, a sva je moralnost samo fikcija, što po njemu predstavlja absurd (146-147). Naposljetku, Price ustanovljuje da sentimentalizam pati od istih problema arbitrarnosti kao i voluntarizam. Ako se ispravnost ili neispravnost naših radnji² prosuđuje našim osjećajima odobravanja ili neodobravanja, tada je moguće zamisliti da bismo, kada bi naš um bio samo malo drugačije podešen, mogli odobravati ili ne odobravati drugačije radnje, i to bi te radnje činilo ispravnim ili neispravnim. Ovaj je zaključak neuvjerljiv, Price smatra, baš kao i zaključak voluntarizma da je Bog bio mogao neke radnje učiniti ispravnim ili neispravnim, izdajući nam drugačije naredbe (132-133). Ako su pak radnje ispravne ili neispravne po sebi, od takve arbitrarnosti ne ostaje ni traga. Ne bi bilo moguće izmijeniti moralni karakter neke radnje, a da ta radnja i dalje ostane ista — ispravnost ili neispravnost nisu samo primarna, već i bitna svojstva radnji (147-148).

Ovakvim se stavom također lako objašnjava moralna obaveza, što sa sentimentalističkim teorijama nije slučaj. Price kaže da su ispravnost radnje i njezina obaveznost “jednostavno koincidentni i zapravo identični”. Ako utvrdimo da je neka radnja ispravna, istovremeno utvrđujemo da je obavezna. Moralno odobravanje objašnjava se na sličan način. Odobravanje neke moralne radnje samo je čin utvrđivanja (pomoću poimanja) da je ta radnja ispravna po sebi. Ova bliska veza između odobravanja i moralne ispravnosti jest ono što je dovelo do toga da sentimentalisti ispravnost radnji zamijene s njihovim odobravanjem (161-161, 168-169).

Da bi riješio drugo trajno pitanje moralne teorije, pitanje moralne motivacije, Price radnjama, i sposobnosti poimanja da te radnje prepozna, pripisuje još neka primarna svojstva. Baš kao što su neke radnje ispravne ili neispravne po sebi, isto tako postoje i objekti koji po sebi imaju svojstvo da “odobrovolje ili onedobrovolje naše umove”. Priroda po sebi odobrovoljujućih stvari jest takva da će ih racionalno biće automatski željeti nakon što pomoću poimanja spozna njihovu prirodu. To je način na koji poimanje stvara strasti i želje, baš kao i ideje. Naravno, sve moralno ispravne radnje posjeduju i ovo primarno odobrovoljavajuće svojstvo. No kako bi se ipak osigurao, Price dodaje, Bog nam je usadio i posebno moralno osjetilo (o kojem su sentimentalisti toliko govorili) koje će osigurati da moralno ispravne stvari smatramo odobrovoljavajućim i u prilikama kada nas naše poimanje iznevjeri (148-154).

Najlakše ćemo uvidjeti velike prednosti Priceovog racionalizma ako ga usporedimo s formulacijama ranijih racionalista, poput Samuela Clarkea i Williama Wollastona. U *Raspravi o prirodnoj religiji* (*A Discourse of Natural Religion*) Clarke je predstavio pogled na ispravno i neispravno zasnovan na prikladnosti u odnosima među stvarima. Očito je samo po sebi, tvrdi Clarke, da postoje odnosi između stvari — poput veličine ili broja, proporcionalnosti u geometriji, i jednakosti i različitosti. Također je očito samo po sebi da između osoba i situacija postoji jedan drugi odnos — onaj prikladnosti ili usklađenosti. Istine o tom odnosu slične su istinama o matematici, držao je Clarke, i tu je analogiju puno koristio. Vršiti radnju koja nije prikladna, kao ne poštivati Boga, bilo bi slično kao tvrditi da su dva i dva pet, što je izraz apsurdnosti ili inkonzistencije. Moralna obaveza, tvrdi Clark, jest “vječna razumnost stvari” (Clarke 191-202). Wollastonov stav je u mnogočemu sličan Clarkeovom. On je vjerovao da tvrdnje o svijetu mogu biti potvrđene ili poricane ne samo riječima, nego i djelima. Moralno neispravna radnja jest radnja koja poriče istinitost istinite tvrdnje, to jest, radnja koja tvrdi neistinu. Ako ukradeš novac, tom radnjom izводиš lažnu tvrdnju da taj novac pripada tebi, što radnju čini moralno neispravnom. Potvrđivati djelom istinite tvrdnje jest, s druge strane, moralno ispravno. Ako

² Price se u svom djelu ne obazire na to da su sentimentalisti u stvari mislili da su motivi, a ne radnje, lokus moralnih vrijednosti, pa to donekle iskrivljuje njegovu prezentaciju njihovih stavova.

postoji ispravno i neispravno, nastavlja Wollaston, tada postoji i obaveza da se čini ono što je ispravno i da se ne čini ono što je neispravno. (240-243, 253-254).

U usporedbi s Priceovom, ove su teorije očito manjkave. Ovdje ću spomenuti samo neke prednosti Priceovog pogleda. I Clarkeov i Wollastoneov pogled na obavezu je proizvoljan. Wollaston jednostavno i bez ikakvog objašnjenja utvrđuje njezino postojanje, dok Clarkeovo oslanjanje na razumni poredak svijeta kao izvor obaveze stvara više problema, nego što ih rješava. Price izbjegava sve ove probleme utvrđujući da su ispravnost i obaveza jedno te isto. Od velike mu je koristi inzistiranje na tome da su moralna svojstva primarna svojstva radnji. Kao što sam primjećuje, Wollastoneovo shvaćanje ispravnog i neispravnog ne uspijeva objasniti čitav niz ostalih moralnih fenomena. Okrutnost ili nezahvalnost, na primjer, ne izražavaju nikakvu neistinitost, a svejedno ih smatramo moralno neispravnima. Price pak može jednostavno reći da su okrutnost i nezahvalnost neispravne same po sebi (173-174). Nejasno je dopire li Clarkeov opis ispravnog i neispravnog makar i samo do razine Wollastoneova. Ako radnja postaje moralno neispravna kada tvrdi apsurd, tada je teško objasniti zašto tvrditi da $2+2=5$ nije moralno neispravno, nego je samo pogreška. Price nema problema s ovakvim slučajevima. Budući da može spremno priznati da neke radnje nisu po sebi niti neispravne, niti ispravne, on ne upada u zamku da mora reći da je svaka pogreška moralno osudiva. Ipak, kao što ću pokušati ukratko pokazati, Price je skupo platio za to što je moralna svojstva proglasio primarnima.

Sve racionalističke teorije moralnosti koje inzistiraju na primarnoj prirodi moralnih svojstava poigravaju se s pogledom na svijet koji je, u najmanju ruku, doveden u pitanje razvojem znanosti i filozofskog naturalizma koji ga prati—naturalizma koji konačno odbija tvrdnju da je svijet razumno ili teleološki organiziran. Ipak, postoje i problemi s Priceovom teorijom koji nisu toliko generalni i očiti. Postoje tri kategorije prigovora koje je moguće suprotstaviti Priceovom stavu, a to su: prigovori njegovim argumentima kojima tvrdi da su moralna svojstva primarna, prigovori zbog arbitrarnosti i prigovori zbog antropocentrizma. Analizirat ću ih jednog po jednog.

Prva skupina Priceovih problema izvire iz činjenice da su argumenti kojima on uspostavlja primarnu prirodu ispravnosti i neispravnosti relativno slabi. Nije u potpunosti jasno da samo pomoću introspekcije možemo ustanoviti otkud smo dobili neku ideju. Upravo je to ključ rasprave, jer bi sentimentalisti rekli (vjerojatno na osnovi vlastite introspekcije) da moralne ideje proizlaze iz moralnog osjetila. No čak i da možemo jasno utvrditi da moralne ideje dolaze iz poimanja, to možda i nije dovoljno da bismo zaključili da su to ideje o primarnim svojstvima—Price nam je ponudio razloge da mislimo da sve ideje o primarnim svojstvima dolaze iz poimanja, no ne i da mislimo da nema ideja iz poimanja koja su o sekundarnim svojstvima. Pored toga, reći da osjećamo da su moralna svojstva primarna svojstva radnji, nije zapravo dobar dokaz da je tomu uistinu tako, jednako kao što činjenica da osjećamo da su boje primarna svojstva predmeta, nije dovoljno dobar dokaz da to one stvarno i jesu (zapravo, čini se da Price niti ne misli da jesu). Naposljetku, njegov argument da sentimentalizam, odbijajući primarnost moralnih svojstava, ima ugrađenu jednaku vrstu arbitrarnosti kao i voluntarizam, ne dokazuje da je njegova teorija ispravna—u najboljem slučaju mogao bi pokazati da sentimentalizam pati od nekih nedostataka.

Druga skupina problema za Pricea proizlazi iz činjenice da nije sigurno da njegova teorija u potpunosti izbjegava prigovor arbitrarnosti koji on postavlja sentimentalistima, pogotovo na polju moralne motivacije. Čak i ako je poimanje takvo da bez pogreške razlučuje ispravnost i neispravnost pojedinih radnji, nije jasno zašto bi ispravnost morala uvijek (možda čak i metafizički nužno) koincidirati sa svojstvom koje potiče želju koja je osnova moralne motivacije. Nije nezamislivo da bi neke radnje mogle biti moralno ispravne, a ipak ne voditi do odobrovoljenja uma. Čak štoviše, mogle bi voditi do neodobrovoljenja. Možda je, na primjer,

moralno ispravno živjeti u celibatu, a moralno neispravno biti razvratnik, ali daleko je od samorazumljivog da drugo ne odobrovoljuje um više od prvoga. Kad bi sve radnje koje uzrokuju zadovoljstvo bile moralno ispravne, takvu bi silnu podudarnost bilo teško objasniti bez pozivanja na čudo. Usporedo s ovim, postoji problem s Priceovim objašnjenjem moralnog odobravanja. Ako je odobravanje samo čin prepoznavanja ispravnosti radnje, čini se nemogućim objasniti slučajeve u kojima znamo da je neka radnja ispravna, a ipak je ne opravdavamo, ili slučajeve u kojima znamo da je radnja moralno neispravna, a propustimo je osuditi. Moguće je pronaći brojne primjere ovakve vrste: ako netko ubije svoju obitelj, mogao bih ne pobuniti se protiv njegova smaknuća, iako znam da je smrtna kazna moralno neispravna.

Posljednji skup problema za Pricea izvire iz činjenice da u njegovom opisu moralnih svojstava postoji jedan inherentni antropocentrizam zbog kojega, ako ga izostavimo, tvrdnja da su moralna svojstva primarna postaje mnogo klimavija. Ovdje neću ulaziti u nevjerojatne primjere, ali jedan relativno pitom bit će dovoljan da dokaže moj stav. Možemo tako, na primjer, introspekcijom utvrditi da je moralno neispravno probosti bilo koju osobu oštirim metalnim predmetom kada to nije u samoobrani. No ako je to svojstvo te radnje primarno, moramo prihvatiti da ta radnja nema kontradiktornih primarnih svojstava. Pogotovo ne može biti slučaj da je ta radnja moralno ispravna. Ali iz toga bi slijedilo da bi također bilo neispravno oštirim metalnim predmetom probosti Marsijanca (koji jest osoba, makar ne ljudska), koji zbog posebnosti svoje biologije može preživjeti samo ako dobija redovitu dozu probadanja — očito apsurdan rezultat. Čini se da postoji mnoštvo takvih radnji kod kojih moralna svojstva ovise o vrsti bića koje djeluje, ili na koje se djeluje, a o kojima ne razmišljamo u svakodnevnim situacijama. Ovo ukazuje na to da ili barem neka moralna svojstva nisu primarna svojstva radnji (radnje mogu imati neograničen broj “kontradiktornih” sekundarnih svojstava), ili smo najvjerojatnije u krivu u svom moralnom razumijevanju velikog broja radnji. Sigurno je ovo drugo lošija mogućnost. Ovo nije dokaz da nijedno moralno svojstvo nije primarno, ali je svakako činjenica koju Price nije objasnio u svojem sustavu. Sve je ovo dovoljno da na kraju baci ozbiljnu sumnju na uvjerljivost Priceovog racionalizma.

Kako smo vidjeli, Richard Price iznosi verziju racionalizma koja je daleko superiornija u odnosu na verzije njegovih racionalističkih prethodnika Samuela Clarkea i Williama Wollastonea. On se također vrlo uspješno upušta u debatu s Humeom i ostalim sentimentalistima o prirodi uma i ulozu moralnog osjetila. No koliko god bio uspješan u dokazivanju da poimanje može stvarati jednostavne ideje, njegovo inzistiranje na primarnoj ispravnosti i neispravnosti radnji isto je tako problematično kao i njegov opis moralnog odobravanja i motivacije, koji pada pod težinom starog prigovora zbog arbitrarnosti. Ipak, Priceov doprinos razvoju moderne moralne teorije je nedvojbena, i mnogobrojni su putevi kojima su racionalisti mogli krenuti u obranu njegove teorije od spomenutih prigovora i u njezino poboljšanje — što se naposljetku i dogodilo. A skepticima, naravno, preostaje pitanje jeli primarnost moralnih svojstava nešto za što se isplati boriti. Možda je Price u pravu kad misli da bi moralnost bez njih bila samo fikcija — ali je daleko od očitog to da nam je potrebno išta više od fikcije da bismo razumno sudjelovali u moralnom diskursu i da bismo se ponašali kao istinski moralna bića.

Literatura:

- Clarke, Samuel. Izbor iz *A Discourse of Natural Religion*. U *British Moralists, 1650-1800, Vol. 1*, D. D. Raphael, ur. Indianapolis: Hackett, 1991.
- Hume, David. *A Treatise of Human Nature*. Ur. L. A. Selby-Bigge i N. P. Nidditch. London: Oxford University Press, 1978.
- Hume, David. Izbor iz *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*. U *British Moralists, 1650-1800, Vol. 2*, D. D. Raphael, ur. Indianapolis: Hackett, 1991.
- Hutcheson, Francis. Izbor iz *An Enquiry Concerning Moral Good and Evil*. U *British Moralists, 1650-1800, Vol. 1*, D. D. Raphael, ur. Indianapolis: Hackett, 1991.
- Price, Richard. Izbor iz *A Review of the Principal Questions in Morals*. U *British Moralists, 1650-1800, Vol. 1*, D. D. Raphael, ur. Indianapolis: Hackett, 1991.
- Wollaston, William. Izbor iz *The Religion of Nature Delineated*. U *British Moralists, 1650-1800, Vol. 1*, D. D. Raphael, ur. Indianapolis: Hackett, 1991.

NEW KIND OF KNOWING: ADVANTAGES AND PROBLEMS IN RATIONALISM OF R. PRICE

Summary:

This essay discusses Richard Price's approach to the questions of moral philosophy. I contrast Hume's theory of mind and Price's reply that understanding can originate simple ideas. The essay then presents Price's claim that moral properties are intrinsic properties of action, and his views of moral obligation and motivation. I demonstrate that his theory is superior to those of earlier rationalists Samuel Clarke and William Wollaston. After presenting three objections to Price's version of rationalism, those of flaws in his arguments to establish that moral properties are primary, of arbitrariness, and of anthropocentrism, I conclude that Price still cannot be denied his contribution to the development of modern moral theory.